

Debreceni Teológiai Tanulmányok 13. (2021/2), 19–57. Uő: Társadalom és közkerölcs Genfben (1541–1557) és Debrecenben (1547–1572). In: *Református Szemle* 114. (2021/6), 616–678.

⁷ Magyar Balázs Dávid: *Nemzetközi Kálvin-konferencia Philadelphiában*, 572.

Magyar Balázs Dávid

Doktori címet szerzett Batizán Attila

Batizán Attila, a Szentgericei Református Egyház-köztség (Kükküllői Református Egyházmegye) lelkipásztora 2023. június 21-én védte meg Az egyház mint diaszpóra. A diaszpóraegzisztencia ekléziológiai összefüggései és egy erdélyi szórványmissziós stratégia körvonalai című doktori tézisét a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen (DRHE). Témavezető tanára dr. Gonda László egyetemi docens volt. A doktori vizsgabizottság élén dr. Fazakas Sándor egyetemi tanár (DRHE) elnökölt. Opponensek: dr. Gaál Sándor (DRHE) és dr. Horváth Levente (Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet). Tagok: dr. Kustár Zoltán (DRHE), dr. Kovács Krisztián (DRHE) és dr. Péter István (Babeş–Bolyai Tudományegyetem – Református Tanárképző és Zeneművészeti Kar).

Miután Batizán Attila bemutatta doktori dolgozatát, a disputa rendjén pedig megválaszolta az opponensek által feltett kérdéseket, és megvédte téziseit, a bizottság summa cum laude minősítéssel ítélte oda számára a doktori címet.

A továbbiakban a doktori tézis összefoglalását közöljük.

Az egyház mint diaszpóra.

A diaszpóraegzisztencia ekléziológiai összefüggései és egy erdélyi szórványmissziós stratégia körvonalai Összefoglalás

Értekezésem a diaszpóra fogalom, illetve szórványhelyzet fontosabb kérdéseit kívánja teológiai és gyakorlati szempontból körüljárni és összefoglalni, majd mindezt az erdélyi református egyházi kontextusra alkalmazza, és gyakorlati következtetéseket próbál megfogalmazni.

Az elmúlt huszonhárom év társadalmi folyamatai, az egyházkerületi missziói jelentésekben jegyzett és az egyházi gyakorlatban tapasztalt népességsökkenés, illetve -keveredés, továbbá a 2022-es népszámlálási adatok is egyértelműen hangsúlyozzák a szórványkérdés fontosságát és az egyházi diaszpóraegzisztencia ak-

tualitását. Mindezt a dolgozat a sajátos erdélyi kontextusban vizsgálja és próbálja értelmezni úgy, hogy közben az erdélyi népegyházi helyzet, illetve az Erdélyi Református Egyházkerület identitásának körülírására és elemzésére tesz kísérletet a diaszpóraállapot fényében. A dolgozat arra is keresi a választ, hogy miként nyilvánulnak meg és értékelődnek át a népegyházi vonások a szórványban. Ugyanakkor a magyar nyelvű teológiai irodalomban újdonságnak számít az erdélyi diaszpórahelyzet missziói szempontból történő elemzése népegyházi, valamint etnikai és felekezeti szempontok alapján.

A dolgozat terjedelmes bibliai alapvetéssel indul. Itt a diaszpóra kérdésköréhez kapcsolódó ó- és újszövetségi kifejezések jelentését tekintettem át, majd az ószövetségi diaszpóranovellákat vettem górcső alá, ugyanis ezek az elbeszélések a (bibliai) diaszpóralét alapvető jellemvonásait fogalmazzák meg, s egyben típusmagatartásformákat állítanak elénk. Lényegesnek tartottam a deuterokanonikus Tóbit és Báruk könyvének témánk szempontjából történő elemzését is. Végül az etnicitás és kisebbségi lét kérdéskörét tárgyaltam a Szentírás alapján, mint amely szorosban kapcsolódik a diaszpóra fogalmához.

A második fejezet tulajdonképpen történeti áttekintés, amely a posztbiblikus zsidó diaszpórai állapot bemutatásával kezdődik. Ennek az volt egyik fontos jellemző vonása, hogy ebben az időszakban a zsidók nem tekintették magukat a szétszórtság áldozatainak, vagyis a diaszpórai állapot nem jelentett súlyos gondot számukra. Ezután azt ismertetem, hogy milyen volt a korai keresztyénség diaszpórai helyzete. Itt arra a lényeges megállapításra jutottam, hogy a diaszpóra fogalma új tartalmat nyer a keresztyének között: jelenlétük *diaszpóraállapot* a világban. A második század után az *idegen-* és *jövevényállapot* került egyre inkább központi helyre a keresztyének önértelmezésében. Ez a fejezet a kínai nesztoriánusok helyzetének, illetve a keresztyénség Kínában való elterjedésének ismertetésével folytatódik. A fejezet végén azt vizsgálom, hogy mit jelent a diaszpórai állapot a globalizált és posztkeresztyén társadalomban.

A harmadik fejezet közelebbről igyekszik behatárolni a diaszpóra fogalmát, illetve annak az egyházzal való kapcsolatát és összefüggését. Mindenekelőtt azt vizsgáltam meg, hogy mit jelentett a fogalom a korai keresztyén irodalomban, illetve azt, hogy miként alakult a szó jelentéstartalma a későbbi századokban. Ezután annak próbáltam utánajárni, hogy milyen szerepe van a fogalomnak az ekleziológiájában. Szinte minden vizsgált forrás kiemeli, hogy az egész keresztyén egyház diaszpórai helyzetben van, az egyház mindenhol diaszpórában él. A hívő keresztyének kisebbségben vannak a hitetlen vagy közömbös többséggel szemben. Azonban nemcsak az egyház él diaszpórában e világban, hanem a népegyház ellentétéként az egyházon belül is megjelenik a diaszpóraegyház. A társadalom-

ban a hívők szintén diaszpórában, szétszórta élnek a hitetlenek között. Ezzel hozható összefüggésbe Melanchton megállapítása: *az egyház a szétszórta közössége*. Sőt az értelmezők még tovább mennek, és azt állítják, hogy a *diaszpóra* fokozatosan a világban élő keresztyénség önértelmezésének kifejezésévé lett, s így jelentése ismét az őskeresztyén jelentéstartalomhoz közelített. Ugyanis a keresztyének már a kezdetben megszokták, hogy diaszpórában élnek Isten szétszórta népeként a nem keresztyén világban. Ilyen értelemben minden keresztyén, aki valahol nem keresztyének között él, szétszórattásban van, és minden belső egyházi határ ellenére a keresztyénségnek az őt körülvevő nem keresztyén világ és környezet kihívásaival kell szembenéznie.

Erdélyben a diaszpóra fogalma többnyire elveszítette eredeti, kifejezetten a szétszórathoz kötött értelmét. Adott a kérdés: amennyiben a diaszpóra nem úgy jött létre, hogy tagjai nem szétszóródás következtében kerültek szórványba, lehet-e egyáltalán diaszpóráról beszélni erdélyi viszonylatban? Megállapítottam, hogy lehet, ugyanis *az erdélyi közösségek sorsa helyben maradásuk ellenére vagy éppen annak következtében lesz szétszórta*. Meglátásom szerint azonban helyesebb szórványról beszélni a diaszpóra helyett, mert a diaszpóra szó jelentéstartalma rendkívül összetett, és amennyiben nem lehet azt a bibliai párhuzamot érvényesíteni, hogy a diaszpóra a magközösség, amely meghozza a maga 30-, 60- vagy 100-szoros termését, márpedig ez az erdélyi szórványokban nem lehetséges, akkor szórványainkat missziói munkamezőknek kell tekintenünk.

Ugyanakkor azt látnunk kell, hogy az erdélyi szórványhelyzet sem pusztán fizikai, térbeli meghatározása egy bármilyen oknál fogva kialakult kisebbségi állapotnak, hanem ott rejlik mögötte egy komplex társadalmi tartalom, egy egész viszonyrendszer, amelyet ebben az esetben is az alávettség és kiszolgáltatottság jellemez. Az erdélyi szórvány egy kicsit „babilóniai fogság”. A szórvány fogalmában pedig, akár csak a zsidóság esetében, ott van az **אֲרָצָא**, az *ország* utáni vágyakozás, de nem térbeli, fizikai jelentéstartalommal, hanem inkább egy idealizált, talán soha el nem érhető állapotra tekintő reménységgel a **בְּרִית**, a *szárműzetés* körülményeivel szemben. Ez a fajta nosztalgia sok esetben átjárja, meghatározza Erdélyben a szórvány fogalmát és az arról szóló beszédet.

A kérdés ekléziológiai megközelítése rendjén arra keresem a választ, hogy lehet-e a diaszpóráról mint az egyház tipikus jellemvonásáról beszélni. A kérdésben Johannes C. Hoekendijk munkásságát tekintetem irányadó, akinek véleménye szerint az egyház tökéletlenségben, beteljesületlenségben és szerteszórt-ságban él a földi világban, de úgy, mint amely Krisztus tanúja az ige, a közösség, a szolgálat és dicsőítés által. Ennek tudatában az egyháznak úgy kell önmagára tekintenie, mint szent diaszpórára, diaszpórai egzisztenciáját pedig ebben az értelemben kell irányadónak elfogadnia.

A fejezet további részében Hoekendijk életrajzát, munkásságát, missziói teológiáját, ekleziológiáját, valamint a diaszpórával kapcsolatos meglátásait ismertetem. Ez utóbbi kapcsán Hoekendijk azt állítja, hogy a nagy, kompakt, több száz vagy ezer tagot számláló egyházi közösségek ideje, amelynek tagjai szomszédokként élnek együtt, úgy tűnik, elmúlt. Ebben a szétszórattatásban minden egyház megtalálja még a maga híveit imitt-amott és kicsiny csoportokban, s lassanként minden közösség felveszi a diaszpóragyülekezet formáját. A nagy és egységes egyháztestek kis darabokra töredeznek: kisebbségekké lesznek saját környezetükben, és egyértelműen diszpórai helyzetben fogják találni magukat. Erre az egyházaknak fel kell készülniük, és Hoekendijk azt tanácsolta, hogy szellemi edzéseként a zsidó diaszpóra életét kell ismét komolyan tanulmányozniuk. Szerinte a kesergés vagy a múltba való menekülés helyett először is el kell fogadni a diaszpórai helyzetet. Nincs értelme abban a reményben fáradozni új egyháztömbök kialakítása érdekében, hogy ezek által majd vissza lehet szerezni az egyház többségi pozícióját. Tehát azt tanácsolta, hogy halljuk meg és fogadjuk el azt a hivatást, hogy kisebbség legyünk.

A negyedik fejezet a *népegyház* fogalmának vizsgálatával és elemzésével indul. Kezdetben a népegyház kifejezésnek nem volt negatív jelentése, hanem sokkal inkább innovatív jelentéstartalom társult hozzá, amelyet az állam és az egyház szétválásának, valamint az állami egyház megreformálásának gondolata hatott át. Teológiai értelemben a népegyház az állami egyház ellentéte volt, és alapját valójában A kegyelem szövetségének tanítása képezte. Azonban a teljes népegyház lelki megújulása nem tűnt megvalósíthatónak. Ezért a kifejezés jelentése megváltozott, és a népegyház bizonyos értelemben *utánpótlás egyház* lett. A keresztség és a katekizáció kulcsfontosságú maradt a népegyházban, azonban a tagság feltétele már nem az egyén személyes döntése volt.

A továbbiakban azt fejtem ki, hogy mit jelent a tagság a népegyházban, és felvázolom a népegyházat jellemző vonásokat: például a gyülekezet szótlanságát, a lelkipásztor-központúságot, a morfológiai fundamentalizmust. Végül pedig a népegyház missziói ideálját, illetve annak gyakorlatba ültetésének lehetőségeit vizsgálom. Vizsgálódásom során egyrészt Michael Herbst felfogását tekintettem irányadónak, aki szerint a missziói gyülekezetépítés legfőbb kritériuma az az elvárás, hogy az emberek hitre jussanak a Jézus Krisztusról szóló evangélium által, és betagozódnak a gyülekezetbe mint eszkatologikus üdvközségbe. Másrészt pedig azt emeltem ki a gyakorlati megvalósítás rendjén, hogy Makkai Sándor elméleti és gyakorlati munkássága milyen erős hatást gyakorolt az erdélyi valóságra, s ezért az ő nyomdokain járva próbáltam a gyakorlati következtetéseket megfogalmazni.

A negyedik fejezet helyzetértékelő áttekintése az Erdélyi Református Egyházkerület diaszpórai helyzetét vizsgálja. Megállapítottam, hogy a jelenlegi erdélyi

helyzetben egy olyan meglehetősen új jelentésű diaszpórafogalomról és diaszpórai állapotról beszélhetünk, amelyben az etnicitás és a felekezeti meghatározottság majdnem teljesen egybeesnek, de eközben érvényre jut a diaszpóra létmód azon másik jellemzője is, amelyet a többi európai népegyház is mutat: a hatalom elvesztését. A fogalmat tehát két lépésben próbáltam meghatározni, körülírni. Először azt vizsgáltam, ami egyedi az erdélyi helyzetben, vagyis az etnikai és a felekezeti identitás egybeesését. A második lépésben pedig azt vázoltam fel, hogy mit jelent a hatalmi hangsúlyeltolódás, illetve azokat a népegyházi jellemvonásokat vizsgáltam, amelyek jelen vannak a diaszpórahelyzetben, és az egyház számára meghatározó jellegűek.

A továbbiakban a népegyházi tulajdonságok alakulását vizsgálom az erdélyi speciális diaszpórai helyzetben, illetve megpróbálom megfogalmazni az Erdélyi Református Egyház identitását. Ezt követően a fejezet bibliai alapon reflektál a diaszpóra, illetve szétszórattatás kérdésére, végül pedig missziói szempontból elemzem az erdélyi diaszpórai helyzetet, és azt etnikai és felekezeti, illetve népegyházi megközelítésből vizsgálom meg.

Az ötödik fejezet az eddig papírra vetett szórványstratégiákat ismerteti, hasonlítja össze és elemzi. 1924 és 1940 között Imre Lajos az Erdélyi Református Egyházkerület missziói előadójaként három részletes szórványgondozási tervet dolgozott ki és terjesztett az igazgatótanács elé: az elsőt 1927-ben, a másodikat 1931-ben, a harmadikat pedig 1940-ben.

Vetési László református lelkipásztor, az Erdélyi Református Egyházkerület korábbi szórványügyi előadója, a Diaszpóra Alapítvány alapítója és vezetője volt éveken át. Lelkipásztori szolgálatának jelentős része a szórványok gondozásából, a szórványban és a szórványért végzett missziói munkából állott. Stratégiájának a következő címet adta: *Szórványstratégia – nemzetstratégia*. Alcíme pedig: *Tervezet a romániai szórványmagyarok közösségépítéséhez és kisközösségi rehabilitációjához*. A harmadik tervezet a Kárpát-medencei Magyar Képviselők Fóruma (KMKF) Külügyi és Európa-ügyi Albizottságának 2010. február 4-i ülése által megvitatott és elfogadott *Szórványstratégiája*. A negyedik a *Jó Pásztor terv*, amely az Erdélyi Református Egyházkerület megbízásból készült 2014 elején. A tervet szintén Vetési László szórványügyi előadó írta, ezt egészítette ki az Erdélyi Református Egyházkerület espereseinek a testülete, és emellett még a témában tapasztalattal rendelkező lelkipásztorok is elolvasták, véleményezték és bővítették.

A hatodik fejezet az Erdélyi Református Egyházkerület minden szórványterületére kiterjedő kutatást tartalmazza és elemzi, hogy ezt mind az egyházkormányzás és a missziói intézmények, mind pedig egyházmegyék és gyülekezetek használhassák saját szórványmissziós stratégiájuk kidolgozása rendjén. Ez a felmérés

2016 és 2018 között készült, és a román nyelvhasználat kérdését vizsgálja. Tizenegy egyházmegyéből összesen 126 lelkipásztor töltötte ki a 30 kérdést tartalmazó online kérdőívet. Ez mintegy 150 gyülekezetet jelentett összesen, ugyanis néhány lelkipásztor, aki több közösséget gondoz, egy kérdőívbe sűrítette ezek adatait.

Az utolsó fejezet egy erdélyi szórványmissziós stratégia irányvonalait próbálja megrajzolni. Előbb arra keresem a választ, hogy mi a szórványmisszió tulajdonképpeni célja, majd konkrét szempontokat fogalmazok meg a stratégia készítéséhez. A szempontok megfogalmazása tulajdonképpen összegzi a dolgozat gyakorlati következtetéseit, ugyanakkor tartalmazza e dolgozat szerzőjének többévtényi szórványszolgáltatának tapasztalatait is.

Vitatótelek

1. A diaszpórahelyzet aktualitása egyre hangsúlyosabb az egyház életében. A történelmi egyházak Erdélyben is egyre inkább elveszítik monopolhelyzetüket az értékteremtés, nevelés, oktatás, erkölcsi útmutatás vagy általában véve a vallás ügyében. Ennek nyomán a fogyasztói társadalom és szemlélet megerősödése, a hagyományos struktúrák és értékek megkérdőjelezése szemléletváltáshoz kell hogy vezessen az egyházon belül.
2. Az erdélyi diaszpórafogalom magában foglalja mind az ószövetségi גלות, mind az újszövetségi διασπειρω kifejezések gazdag jelentéstartalmát, és ennek nyomán egy igen összetett speciális diaszpóraegzisztenciáról beszélhetünk Erdélyben. Itt nemcsak egyszerű térbeliségről, kisebbségi állapotról van szó, hanem arról is, amire a héber kifejezés utal, s amelynek az erdélyi kontextusban is mély társadalmi jelentéstartalma van: alávetett, kiszolgáltatott állapotot jelez.
3. Ekkleziológiai szempontból az egyház nem az összegyűjtöttek, hanem a szétosztott közössége. Az egyház a földön tökéletlenségben, beteljesületlenségben él, és szét van szórva ebben a világban. Küldetésének tudatában, azaz Krisztus tanújaként úgy kell önmagára tekintenie, hogy ő a szent diaszpóra, és diaszpóraegzisztenciáját el kell fogadnia.
4. A strukturális konzervativizmus (Hoekendijk) nem akadályozó tényező a szórvány területén végzett misszióban. Ez a struktúra tud rugalmas és személyes is lenni, és nem zárja ki a *házi gyülekezeti jelleget*.
5. Erdélyben a diaszpóra fogalma és a diaszpórai állapot meglehetősen új meghatározásáról beszélhetünk: az etnicitás és felekezeti meghatározottság majdnem teljesen egybeesnek, miközben jelen van a diaszpóra másik jellemzője is, amely a többi európai népegyháznak is sajátja: a hatalom elvesztése.

6. Az Erdélyi Református Egyházkerület diaszpórahelyzetben élő népegyház, etnikai egyház, amely a kisebbségi helyzetben a nemzeti értékek és anyanyelv megőrzésének egyik legfontosabb bástyája. A népegyházi jellemvonások meghatározóak a diaszpórai helyzetben, ahol a befelé forduló ekléziológia a domináns, s ami leginkább az elvárásról és a gondoskodásról szól.
7. Magyar egyház magyar nyelven misszionál, az erdélyi egyházi misszió pedig egyben nemzeti misszió is: az evangélium hirdetése elsősorban magyar nyelven történik, Isten országa építése által pedig a nemzeti identitást is erősíti, hogy megtarthassa a magyar közösséget is. A román nyelv használata az evangélium hirdetése szempontjából lényeges, viszont annak hivatalossá tétele veszély, és csapdahelyzetet teremt. Az Erdélyi Református Egyház nem válhat olyan egyházzá, amely csakis és kizárólag a nemzeti kérdéssel és a nemzet megtartásával foglalkozik.
8. Makkai Sándor nyomán minden szórványban végzett szolgálat misszió.
9. Kisebbségi helyzetben nem javasolt lerázni a népegyházi struktúrát, sem pedig szigorítani az egyháztagság feltételeit, és ennek alapján kizárni a tagok egy részét az egyházból. A szórványhelyzetben ez veszélyes vállalkozás. A szórványközösségek könnyebben válhatnak *missziói népegyházzá*, mint azok a tömbvidéken élő közösségek, amelyek a *döntés nélküli vallás* állapotát, az intézményszerű határozatlanságot, a lelkészközpontú egyházat testesítik meg.
10. Nem csupán a szórványmisszióknak van célja, hanem magának a szórványhelyzetnek is. A szórványhelyzet célja Isten kegyelmének a megtapasztalása, a vele való kapcsolat és a hozzá való ragaszkodás felülvizsgálata, megerősítése, az Isten szabadításában és megtartó erejében való reménység ébrentartása, vagy éppenséggel újjáélesztése, a keresztyén és nemzeti identitás megőrzése és megerősítése. De ez semmiképpen sem elszigetelődés és gettósodás, hanem a Krisztus követésének naponkénti tudatos megélése szelídséggel, tisztelettel és határozott missziói öntudattal, még akkor is, ha ennek látszólag semmi hatása nincs.
11. Az erdélyi szórványmissziós stratégia egyik fontos jelszava a „glokalizáció” lehetne. Az emberi magatartással, a fogyasztói szokások uniformizálásával együtt kell járnia az újra felfedezett helyi identitások, kultúrák és közösségek megerősödésének és növekedésének. Bütösi János nyomán a globálisnak lokálissá kell válnia, azaz minden egyes diaszpóráközösségnek az egyetemes egyház feladatait kell maradék nélkül betöltenie, és pedig bizonyágtételével (*μαρτυρία*), istentiszteletével (*λειτουργία*), a közösség megélésével (*κοινωνία*) és a szeretetszolgálatával (*διακονία*).